

C. Augustijn, E. Honée, ed., *Vervreemding en verzoening. De relatie tussen katholieken en protestanten in Nederland, 1550-2000* (Nijmegen: Valkhof pers, 1998, 186 blz., f32,50, ISBN 90 5625 045 0).

Deze bundel is de vrucht van een jubileum: in 1998 vierde de Sint Willibrord-vereniging haar vijftigjarig bestaan. Zij heeft als doel het bevorderen van de oecumene in het bijzonder binnen de rooms-katholieke kerk. In het jaar waarin de Vrede van Munster (1648), de Nederlandse grondwet (1798 en 1848), de troonsbestijging van koningin Wilhelmina (1898) en de oprichting van de Wereldraad van kerken (1948) werden herdacht — zaken die alle op een eigen manier met religie te maken hadden —, besloot de SWV haar eigen gouden bestaan te vieren met een studiebijeenkomst, gewijd aan de oorsprong en geschiedenis van de kerkelijke verdeeldheid in Nederland. De organisatoren van de bijeenkomst en redacteurs van deze bundel hebben dat op een eigen wijze geïnterpreteerd. De beoogde oecumenische 'verzoening' van de protestantse en katholieke 'herinneringen' en historische visies op de kerkscheuring uit de zestiende eeuw en haar doorwerking leek hun op het niveau van de geschiedschrijving al voltooid. In plaats daarvan kozen zij tussen 1550 en 2000 zeven momentopnamen of 'ijkpunten' uit de relatie tussen protestanten en katholieken, waarbij telkens de wederzijdse vervreemding en verzoening de uitgangspunten moesten zijn. Het laatste jaar blijft hier uiteraard buiten beschouwing. Het resultaat van deze beperking zijn zes voortreffelijke opstellen met een uitvoerig en informatief notenapparaat, waarin (kerk)historici van reformatorische en katholieke achtergrond telkens ook buiten hun eigen *stamping ground* moeten treden. Hierin werken de auteurs het thema op uiteenlopende wijze uit. Zo ontstaat in kort bestek een samenhangend beeld van de relatie tussen 'Rome' en 'Dordt' in een politiek en cultuurhistorisch kader.

C. Augustijn neemt het antiketterse 'Bloedplakkaat' van 1550 als uitgangspunt voor een beschrijving van de wijze waarop de gelijkstelling van godsdienst en maatschappelijke orde geleidelijk plaatsmaakt voor de gedachte van religieuze pluriformiteit. Hij onderscheidt vier typen reacties hierop. De feitelijke vervreemding tussen de verschillende stromingen was nog niet groot en het gemeenschappelijke werd spoedig versterkt door de staatkundige omstandigheden. In zijn goed gedocumenteerde bijdrage laat F. G. M. Broeijer zien hoe rond het ijkjaar 1650 het onverdraagzame standpunt van de georganiseerde gereformeerde religie in de Republiek het onderspit begon te delven. Aan katholieken werd niet slechts de gewetensvrijheid gegund, maar evengoed een bedekte vorm van organisatie en eredienst. De feitelijke tolerantie die hun in brede kring werd gegund, wijst volgens hem op een 'verzoenend streven'; in elk geval werden zij niet meer volledig uitgesloten uit de nationale kring. Th. Clemens ziet rond 1750 een fixering van politiek-religieuze grenzen. Er is een toenemende legalisering van de katholieke kerkelijke organisatie. Dat betekende wel dat katholieken zich moesten neerleggen bij een maatschappelijke positie van de tweede rang, iets waartoe zij niet altijd bereid leken. Tegelijk constateert Clemens een toenadering tussen de publieke kerk en de overige protestantse dissenters, waardoor de religieus-maatschappelijke tweedeling werd geaccentueerd. Een vorm van verzoening dus die tegelijk tot een verwijdering leidde, die in de volgende eeuw ondanks de formele emancipatie nog zou toenemen. Deze ontwikkeling vinden we rond 1850 terug in de bijdrage van A. van de Sande. Vanuit een politiek-culturele invalshoek beschrijft hij de katholieke worsteling met het nationaal-protestantisme om als gelijkberechtigten tot de nationale sfeer te worden toegelaten. De giftige atmosfeer van publicitair antipapisme wijst niet direct op verzoenende toenadering, maar de auteur merkt terecht op dat al dit lawaai een protestantse identiteitscrisis verhulde en dat tegelijk de relatie aan de basis wel eens heel anders kan zijn geweest. Ook het panorama van het jaar 1900 wordt door J. Vree in een politiek perspectief

geschetst. De 'Vaderlandse Kerk' is gespleten; er bestaan nog slechts religieuze minderheden en de erkenning van godsdienstige pluriformiteit heeft tot een toenadering tussen katholieken, gereformeerden en een deel van de hervormde orthodoxie geleid. Dwars door al deze groepen heen begint een andere ideologische tegenstelling aan kracht te winnen, waarvan het socialisme de ene pool vormt. Voor het ijkjaar 1950 tenslotte keert J. Jacobs terug naar de theologische sfeer, allereerst naar de oecumene. In de eerste naoorlogse jaren kwamen verschillende kleinschalige initiatieven op dit terrein van de grond, die echter spoedig leken te verwijnen onder een scherpe afwijzing uit Rome aan de ene, en een opmerkelijk scherp herderlijk schrijven van de hervormde synode aan de andere kant. Het hervormde stuk lijkt terug te grijpen op de volkskerkgedachte en een late en laatste oprisping te zijn van het uitgangspunt van de 'protestantse natie'. Ook aan katholieke kant werd nog aan de geslotenheid vastgehouden. Leek de vervreemding hier de overhand te hebben, wederzijdse openheid en toenadering zouden kort daarna doorbreken.

J. P. de Valk

K. Groeneboer, *Gateway to the west. The Dutch language in colonial Indonesia 1600-1950. A history of language policy* (Dissertatie (bewerkt) Leiden 1993; Amsterdam: Amsterdam university press, 1998, xiv + 400 biz., f85,-, ISBN 90 5356 323 7).

Al eerder verschenen een Nederlandse en Indonesische uitgave van dit rijk gedocumenteerde werk. Nu is er dan een Engelse versie met een introductie die de Nederlandse koloniale taalpolitiek in een internationaal vergelijkend perspectief plaatst. Deze vertaling zal zonder meer worden verwelkomd door historici die zich interesseren voor kolonialisme en taalpolitiek maar geen Nederlands lezen. Het thema is bovendien alleszins actueel. De taal is niet alleen het meest tastbare overblijfsel van de inmiddels verdwenen overheerser, maar als zodanig ook een problematisch aspect van de postkoloniale identiteit van een land. Dit boek levert daarom ook een nuttige, want op feiten gestoelde, bijdrage aan de door Edward Said uitgelokte publicatiestroom over orientalisme en postkolonialisme.

De mate waarin een taal de dekolonisatie heeft overleefd, verschilt natuurlijk aanzienlijk per land. In zijn introductie stelt Groeneboer de even voor de hand liggende als moeilijk te beantwoorden vraag waarom Nederlands in Indonesië niet de status verwerfde van *lingua franca*, terwijl vandaag de dag Engels, Frans, Spaans en niet te vergeten Portugees in Azië, Afrika en Latijns-Amerika nog steeds officiële talen zijn. Hoe armoedig de positie van de Nederlandse taal in Indonesië hierbij ook mag afsteken, er hoort wel een nuancering bij. Groeneboer onderstreept namelijk dat de nieuwe Latijns-Amerikaanse en Afrikaanse staten wel de talen van de kolonisten overnamen, maar de Aziatische slechts in beperkte mate of geheel niet. Engels mag dan bijvoorbeeld in India een officiële taal zijn, het Hindi is altijd nog de nationale en meest verbreide taal.

Al met al beheerste in 1942 nog geen twee procent van Indies inheemse bevolking het Nederlands passief of actief. Maar als we de Chinese en Europese blijvers erbij optellen, dan komt dit percentage toch al weer boven de drie procent uit. We hebben het dan over ruim twee miljoen mensen. Alleen daarom al verdient de Nederlandse taalpolitiek in koloniaal Indonesië een monografie. Van oudsher voerde Nederland in de Indonesische archipel een uiterst ingewikkeld taalbeleid, dat zich plooidde naar regio, geloof en klasse. Op de kleine Molukse eilanden, die zich op dit punt beter laten vergelijken met Suriname dan met het dichtbevolkte